

О. В. Київець

доцент кафедри правового регулювання
економіки юридичного факультету
Київського національного економічного
університету, канд. юрид. наук

БОРОТЬБА З ВІДМИВАННЯМ КОШТІВ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Питання про практику боротьби з відмиванням грошей, отриманих у злочинний спосіб, набуло у світі особливої гостроти в останні кілька десятиліть. Без його розв'язання неможливі подальші економічні реформи у багатьох державах як з розвитку, так і з перехідною економікою. Відмивання грошей тісно пов'язане з такими явищами, як незаконний обіг наркотичних засобів, корупція, відтік капіталу, використання офшорів для приховання доходів і ухилення від сплати податків. Крім цього, відмивання грошей у великих масштабах може стати реальною загрозою для нормальних міждержавних відносин як на регіональному, так і на універсальному рівні, — воно є одним з факторів, які багато в чому визначають інвестиційний клімат у більшості держав.

Нині можна стверджувати, що з проблемою відмивання грошей зіткнулася вся світова спільнота, тому виникла необхідність розробляти заходи протидії потокам «брудних» грошей не тільки на національному, але й на міжнародному рівні, що є не менш важливим, оскільки саме від ефективності міжнародного співробітництва і, відповідно, міжнародно-правового регулювання боротьби з відмиванням грошей значним чином залежить успіх національних заходів протидії цьому злочину.

У сучасному суспільстві створення організаційно-правової основи боротьби з відмиванням незаконно отриманих грошей — основний напрям злочинності організованого характеру. Тому є необхідність об'єднати і скоординувати зусилля держав для отримання позитивних результатів у боротьбі з легалізацією незаконно отриманих грошей.

Проблема проникнення «брудних» грошей у легальну національну та міжнародну економіку стоїть сьогодні настільки гостро, що держави вже не в змозі ефективно її розв'язувати. Це, в свою чергу, призводить до необхідності створення універсальних та регіональних спеціалізованих міжнародних організацій, основною метою яких є координація міжнародних зусиль для бороть-

би з відмиванням незаконно отриманих грошей і контроль за виконанням міжнародно-правових зобов'язань держав у цій сфері. До таких організацій належать, зокрема, Спеціалізована фінансова комісія з проблем відмивання грошей (FATF) та Egmont Group, діяльність яких значною мірою сприяє підвищенню ефективності міжнародного співробітництва в даній сфері.

За порівняно нетривалий час свого існування боротьба з «брудними» фінансами, що підтримується як національними урядами низки впливових країн, так і міжнародними організаціями системи ООН, Радою Європи, Європейським Союзом та іншими міжнародними організаціями, призвела до створення в окремих країнах (зокрема у Великій Британії, США та ін.) злагодженої та досить ефективної національної організаційно-правової структури регулювання протидії проникненню незаконно здобутих грошей у фінансову систему. До такої державної структури входять незалежні спеціалізовані органи з виявлення «брудних» потоків у фінансовій системі держав, так звані фінансові розвідки (FinCen — США, Tracfin — Франція, Комітет фінансового моніторингу Російської Федерації). Поява таких спеціалізованих органів ставить завдання захисту національної і міжнародної фінансової системи від «брудних» фінансів на рівень державної політики.

Для держав, які беруть активну участь у міжнародному, перш за все економічному, співробітництві, оцінка спеціальними міжнародними організаціями, передусім FATF, стану боротьби з відмиванням грошей у державі має велике значення, адже це може значно вплинути на рівень міжнародної ділової активності, в тому числі інвестиційної. Для України, як для країни, що отримала негативну оцінку стану національної системи протидії «брудним» фінансам з боку FATF і потрапила до «чорного списку» держав, які не протидіють легалізації незаконно отриманих доходів, важливо розробити врівноважену політику протидії відмиванню грошей. Тобто, необхідно виробити той оптимальний курс, який би задовольнив вимогами спеціалізованих міжнародних інституцій і створив умови для подальшого ефективного функціонування національної банківської системи. Першочерговим завданням для України на цьому етапі є перехід від переважання готівкового виду розрахунків до безготівкових, оскільки основною метою відмивання грошей у державах з розвинutoю економікою є переведення готівки в безготівкову форму. Саме такі операції найбільш легко виявляють правоохоронні органи. Сьогодні можна говорити про те, що країна виконала всі вимоги FATF, про що свідчить зняття санкцій з України. Адже відми-

вання грошей у його загальному розумінні — це сукупність способів і методів, що сприяють проникненню незаконно отриманих капіталів у світову фінансову систему.

Не можна погодитися з думкою деяких політиків у країнах Східної Європи і колишньому СРСР про те, що відмивання грошей не є проблемою, тому що гроші, отримані від злочинів, вчинених в інших країнах, не заподіюють шкоди, оскільки проходять через фінансові установи, як і будь-які інші гроші. Вони стверджують, що їх країні потрібні гроші для економічного розвитку, а боротьба з «брудними» грошима сповільнює процес інвестування іноземних грошей і суперечить офіційним посланням міжнародних фінансових установ. Однак, незважаючи на зовнішню правильність таких положень, наявність брудних грошей в економіці держави, особливо з економікою, що розвивається, або перехідною економікою, може призвести до призупинення розвитку економіки. Тому на сьогоднішній день набуває актуальності розробка теоретичних основ боротьби з відмиванням «брудних» грошей, у тому числі теоретичної моделі міжнародного співробітництва і взаємної правової допомоги.

Боротьба з відмиванням грошей буде вестися протягом тривалого часу, тому що це боротьба зі злочинністю в усіх її проявах, тому вона не може обмежуватись прийняттям національних і міжнародних нормативно-правових актів, спрямованих на боротьбу з відмиванням грошей, а повинна спиратися на суспільну згоду, на міжнародне розуміння проблеми всіма суб'єктами загального міжнародного права, насамперед, державами, на готовність поставити загальні інтереси вище своєї тимчасової вигоди. Цього можна досягти тільки шляхом загального обговорення проблеми, шляхом проведення науково-теоретичних досліджень на національному і міжнародному рівні.

Вживаючи необхідних заходів для боротьби з відмиванням грошей, одночасно можна досягти декількох цілей:

1. Виконати свої міжнародні зобов'язання.
2. Надавати і запитувати міжнародно-правову допомогу в розкритті злочинів, пов'язаних з відмиванням грошей.
3. Зробити діяльність фінансових установ держави більш прозорими для правоохоронних органів.

Факти відмивання грошей непоодинокі й носять, насамперед, не національний, а міжнародний характер. Це доводять дослідження канадських фахівців — внаслідок вивчення матеріалів порушених кримінальних справ за фактом відмивання грошей було виявлено, що 80 % справ мали міжнародний розмах. Відми-

вання грошей — це не просто прибутковий бізнес: експерти вважають його третім за обсягом коштів, що отримуються, після міжнародних валютних операцій і торгівлі нафтою.

Нині проблема відмивання грошей безпосередньо пов'язана з глобалізацією економіки¹, розподілом сфер впливу між транснаціональними фінансовими групами, зростанням ролі та значення кримінального міжнародного капіталу, пов'язаного зі злочинною діяльністю транснаціональних незаконних формувань (організацій), зокрема нарко-, порно- бізнес, незаконний обіг наркотичних і психотропних речовин, незаконний обіг зброї, незаконний автобізнес, фінансові махінації глобального масштабу, що і робить цю проблему міжнародною. З розпадом СРСР і виникненням цілого регіону перехідних економічних систем інтерес до процесу глобалізації й інтеграції значно зріс — процес стали розглядати в різних аспектах: правовому й економічному, оскільки в основі цього явища лежать наступні фактори:

1. Економічний фактор: концентрація і централізація капіталу, ріст великих компаній.

2. Політичний фактор: державні кордони втрачають своє значення, стають усе більш прозорими.

3. Міжнародний фактор: а) Конференція Європейських співтовариств у Люксембурзі в 1958 році, на якій було схвалено Європейський акт (набрав сили з 1987 року), що проголосив чотири свободи в міжнародному русі послуг, людей, товарів і капіталу; б) Конференція ГАТТ 1986 р. про зниження тарифів та інших обмежень у торгівлі; в) возз'єднання Німеччини й ліквідація РЕВ і Варшавського пакту.

4. Технічний фактор.

5. Суспільний фактор: ослаблення ролі традицій і звичаїв.

6. Лібералізація, дерегулювання ринків товарів і послуг.

Оцінка процесу глобалізації неоднозначна як з економічної, так і з правової точки зору. У цілому процес глобалізації відповідає вимогам сучасного розвитку світової співдружності та її економічної безпеки. Однак правова сфера регулювання відносин, пов'язаних із глобалізацією, зокрема технічною глобалізацією,² та інтеграцією, досить інертна, особливо у частині регу-

¹ Глобалізація економіки являє собою об'єктивну тенденцію до світового усупільнення виробничо-розподільчих процесів.

² На думку Раціоса Лазароса, процес глобалізації охоплює обмін, співробітництво і виробництво сучасних технологій (Раціос Лазарос. Глобалізація світової економіки та економічних систем національних держав (Проблеми взаємодії). Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. — К., — 1995. — С. 10).

лювання міждержавних відносин, що зумовлено особливостями регульованої системи. Об'єктивно процес глобалізації містить у собі не просто трансформацію промисловості, фінансових ринків, але й трансформацію фіктивних і незаконно отриманих капіталів, що являє собою зворотну негативну сторону процесу глобалізації і, на відміну від правового регулювання процесів глобалізації, розвивається одночасно з позитивними змінами у світовій інтеграційній економіці і з негативними — злочинною діяльністю економічного характеру, до якої залучається все більша кількість первинних суб'єктів міжнародного права. Саме цим сучасний етап розвитку глобалізаційних процесів відрізняється від попередніх етапів: він стосується практично всіх учасників міжнародних економічних відносин і всіх країн, а також усіх міжнародних потоків: товарів і послуг, нематеріальних активів, людей і капіталу.

На сьогодні проблема глобалізації викликає чимало побоювань, що пов'язані, насамперед, з неможливістю контролювати процеси глобалізації, які прискорюються, мають досить складний, непередбачуваний і хаотичний характер. Глобалізація надає зацікавленим особам досить широкий спектр необмежених можливостей, у тому числі й у сфері відмивання незаконно отриманих коштів, оскільки об'єднання фінансових ринків у єдину систему поступово стирає межі між внутрішніми і зовнішніми джерелами незаконного капіталу, між схемами його відмивання незалежно від місця скоєння злочину чи одержання доходу від незаконної діяльності. Розвиток ринку фінансових послуг, посилюючи взаємозв'язок між різними фінансовими інститутами, дає змогу використовувати практично кожний із них для відмивання капіталів. Реальну величину кримінальних доходів, а також розмах незаконної діяльності, що їх генерує, важко визначити, але в цілому відмивання грошей впливає на розподіл як внутрішніх, так і міжнародних грошових ресурсів і підриває макроекономічну стабільність.

У зв'язку із зазначеним можна говорити про те, що одним із поштовхів розвитку проблеми відмивання грошей став не тільки розпад соціалістичної системи, у період якого колишні партійні номенклатурні працівники разом із кримінальними організаціями здійснювали значний вивіз коштів за кордон, але й об'єктивно зумовлений процес глобалізації. Виходячи із приведеного вище, можна стверджувати, що проблема відмивання грошей містить потенційну загрозу не тільки окремо взятій державі, але й усьому світовому співтовариству.

На пострадянському просторі історія відмивання грошей бере свій початок з 1988 року. Розвиток індустрії легалізації можна умовно поділити на два етапи. Перший етап — 1988 (1989) — 1991 (1993) рр., коли активно почали створюватися зовнішньоторговельні організації та підприємства, в які вкладалися кошти, отримані незаконним шляхом. Другий етап почався з 1991 (1993) року і характеризувався бурхливим розвитком комерційних банків, інвестиційних фондів, коли з'явилися досить зручні й легально створювані структури, що дали змогу вільно переводити кошти за кордон. Саме з цього часу з держав, що утворилися, потекли величезні суми нелегального капіталу, які надалі осідали на рахунках надійних банків.

Міжнародне співтовариство звернуло увагу на проблему відмивання грошей через проблему боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів: у 1988 році було прийнято Конвенцію ООН «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин», окремі положення якої присвячені розглянутій проблематиці. За оцінкою міжнародних експертів, світовий обсяг доходів від незаконного обігу наркотиків у цей період становив від 500 до 800 млрд. доларів США щорічно. Ці підрахунки неостаточні й безперечні через низку об'єктивних причин, основною з яких є високий рівень латентності зазначеного злочину.

У 1990 році Радою Європи було прийнято Страсбурзьку конвенцію «Про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності», що передбачає відповідальність за відмивання грошей, отриманих не тільки від нелегального обігу наркотичних засобів, але й від інших злочинів. Ця конвенція є відкритою, що дає змогу державам — не членам європейських регіональних співтовариств приєднатися до неї. Саме відкритий характер Конвенції сприяв тому, що значна кількість держав визнала відмивання грошей суспільно небезпечним діянням.

На національному рівні відмивання грошей як кримінально карне діяння стало розглядатися не дуже давно. Більшість держав, законодавство яких передбачає відповідальність за відмивання грошей, прийняли відповідні норми тільки наприкінці 80-х років — на початку 90-х: США — 1986 рік, Франція — 1987 рік, Швейцарія — 1989 рік, Німеччина — 1992 рік (крім Італії, де відмивання було визнано злочином ще в 1978 році, що пов'язано, насамперед, з активною діяльністю організованої злочинності на її території [24, с. 68]), Російська Федерація — 1996 рік.

При аналізі національного законодавства держав по протидії легалізації незаконно отриманих доходів простежується загальна для більшості держав тенденція реалізації положень міжнародних нормативно-правових актів у рамках національних законів. Імплементация міжнародних документів у внутрішньодержавне право дозволила в деякій мері протиставити проникненню «брудних» грошей у світову економіку по можливості уніфіковану правову систему протидії.

Вищезазначене свідчить про зростання ролі міжнародно-правового регулювання в сфері боротьби з відмиванням грошей. Саме міжнародні документи є основним інструментом протидії відмиванню грошей як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівні.

Посиленням інтеграції світової фінансової системи, поліпшенням якості технологічного оснащення пояснюється ослаблення чи повна відсутність у деяких випадках перешкод для глобального руху капіталів. Такий стан речей сприяє вільному використанню світової фінансової системи особами, що намагаються приховати реальне походження незаконно отриманих коштів, вилучаючи їх (кошти) з дії національної юрисдикції, ускладнюючи вирішення завдання щодо відстеження й конфіскації такого роду доходів. У даному випадку під юрисдикцією держави варто розуміти «право її судових і адміністративних органів розглядати і вирішувати будь-які справи в межах своїх кордонів» самостійно, без втручання у внутрішні справи держави інших суб'єктів міжнародного права, що відповідає основному принципу міжнародного права — невтручання у внутрішні справи держав. Саме відсутність дієвого механізму взаємодії положень про юрисдикцію держави й ефективного надання взаємної правової допомоги, зокрема у кримінальних справах, опосередковано ускладнює боротьбу з відмиванням грошей як транснаціональним злочином. З огляду на це багато держав визнали необхідність тісного міжнародного співробітництва в боротьбі з відмиванням грошей, для чого в межах такого співробітництва було укладено низку міжнародних угод універсального й регіонального характеру. Такі угоди, як правило, регулюють насамперед два основних аспекти — правовий та економічний, оскільки проблема боротьби з відмиванням грошей багатопланова й намагається вирішувати її тільки з правових позицій було б тактично недоцільно.

Таким чином, боротьба з відмиванням коштів буде сприяти консолідації міжнародного співтовариства і покращенню міжнародного економічного співробітництва.